

Vägledning för återvätning av dikad torvmark

1 Innehåll

1	<i>Innehåll</i>	1
1.	<i>Inledning</i>	3
2.	<i>Återvätning</i>	4
2.1.	Så kan torvmarker påverka växthusgasutsläpp	4
2.2.	Återvätning som klimatåtgärd	4
3.	<i>Regler och provningar vid återvätning</i>	5
3.1.	Vid återvätning utförs vattenverksamhet enligt miljöbalken	5
	<i>Vad är vattenverksamhet?</i>	5
	<i>Återvätning är vattenverksamhet</i>	6
	<i>De allmänna hänsynsreglerna gäller</i>	6
3.2.	Du måste ha rådighet över vattnet	6
	<i>Krav på rådighet vid återvätning</i>	6
	<i>Återvätningsavtal</i>	7
3.3.	Du måste oftast ha tillstånd för vattenverksamhet	7
	<i>Tillståndsplikt som utgångspunkt</i>	7
	<i>Tillstånd till återvätning genom utrivning av diken</i>	7
	<i>Tillstånd till återvätning om annan vattenverksamhet ska utföras</i>	8
3.4.	Du kan anmäla vissa vattenverksamheter i stället för att söka tillstånd	9
	<i>Vilka vattenverksamheter kan anmälas?</i>	9
	<i>Vilka krav gäller vid anmälan?</i>	9
	<i>Anmälan vid återvätning</i>	9
3.5.	I undantagsfall behöver du varken söka tillstånd eller anmäla vattenverksamhet	10
	<i>När gäller undantagsregeln?</i>	10
	<i>Undantagsregeln vid återvätning</i>	10
3.6.	Vid tillståndsprövning krävs samråd och miljökonsekvensbeskrivning	11
	<i>Genomför undersökningssamråd med länsstyrelsen och enskilda som berörs</i>	11
	<i>Ta fram en miljökonsekvensbeskrivning</i>	12
3.7.	Ta fram en ansökan om tillstånd	12
3.7.1.	Innehållet i en tillståndsansökan för återvätning	12
3.7.2.	En ansökan med flera yrkanden	13
3.7.2.1.	Utrivning av diken	14
3.7.2.2.	Lagligförklaring av tillståndslösa diken	14

3.7.2.3. Omprövning av förvaltningsfrågor om en markavvattningssamfällighet berörs.....	15
3.7.2.3.1. Överenskommelse om avveckling och andra ändringar i markavvattningssamfälligheten.....	15
3.7.2.4. Ersättning för skador på grund av vattenverksamhet	16
3.7.2.5. Ansökningsmål eller stämningsmål i mark- och miljödomstolen	16
3.8. Kostnader i samband med prövning av återvätning.....	17
3.8.1. Prövningsavgifter.....	17
<i>Avgift för ansökan om tillstånd till vattenverksamhet</i>	<i>17</i>
<i>Avgift för ansökan om tillstånd till utrivning</i>	<i>17</i>
<i>Avgift för anmälan om vattenverksamhet</i>	<i>17</i>
<i>Avgift för andra prövningar</i>	<i>17</i>
3.8.2. Rättegångskostnader	18
Läs vidare om påverkan vid återvätning.....	19
4. Påverkan vid återvätning.....	20
4.1. Återvätning kan påverka vattennivåer, flöden och vattenkvalitet.....	21
4.1.1. Vattennivån kan påverkas utanför området som ska återvätas	21
4.1.2. Flödet nedströms kan påverkas.....	22
4.1.3. Risk för försämrade vattenkvalitet	22
4.2. Ta reda på konsekvenserna inom påverkansområdet för återvätningen .	22
4.2.1. Hur påverkas jordbruk	22
4.2.2. Hur påverkas skogsbruk	23
4.2.3. Hur påverkas bebyggelse och infrastruktur	23
4.2.4. Hur påverkas diken och andra anläggningar för dränering av mark	24
4.2.5. Andra intressen som kan påverkas	24
4.3. Ta reda på vilka som berörs av återvätningen	25
4.3.1. Fastighetsägare	25
4.3.2. Samfälligheter för diken och andra vattenanläggningar	25
4.3.3. Stat och kommun	26
4.3.4. Arrendatorer	26
4.3.5. Övriga som kan beröras	26
4.4. Sammanfattning	26

1. Inledning

Den här vägledningen (NV-05028-24) har tagits fram av Naturvårdsverket i samarbete med Jordbruksverket inom ramen för regeringsuppdraget *Underlag för återvätning av våtmarker*. Regeringsuppdraget slutredovisades i november 2023 och kan läsas i sin helhet på Naturvårdsverkets webbplats: [Kunskaps- och analysunderlag för att återvåta våtmarker \(naturvardsverket.se\)](https://naturvardsverket.se/kunskaps-och-analysunderlag-for-att-atervata-vatmarker)

Vågleddningen har tyngdpunkten på juridiska frågestållningar, påverkan samt regler och prövningar. De positiva effekterna av en återvåtning för klimatet och biologisk mångfald beskrivs endast i ett kort avsnitt i början. Innehållet i vågleddningen ska dock läsas med vetskapen om och utifrån perspektivet att det är återvåtningens positiva effekter för klimatet och biologisk mångfald som ligger till grund för regeringens våtmarkssåtsning och framtagandet av den här vågleddningen.

Vågleddningen vänder sig till dig som planerar att genomföra en återvåtning i klimatsyfte på egen eller annans mark. Den kan också vara användbar för dig som vill lägga igen eller plugga diken för andra syften, exempelvis för att öka biologisk mångfald. Åven du som är handläggare på länsstyrelsen eller kommunen och som prövar vattenverksamheter kan ha nytta av vågleddningen.

För att kunna genomföra en återvåtning kråvs först och främst att du vet hur återvåtningen ska utföras rent tekniskt och att markens hydrogeologiska förutsåttningar är de råtta. Vågleddningen utgår från att du har valt ett område som du vill återvåta och bedömt att det är tekniskt möjligt att anlägga pluggar i diken nedströms som höjer grundvattnet till en lämplig nivå ur klimatsynpunkt. Tekniska och hydrogeologiska förutsåttningar behandlas alltså inte i denna vågleddning. Vågleddningen handlar om hur du kan hantera de juridiska frågestållningar som kan uppstå i ett återvåtningsprojekt, i huvudsak inom ramen för en tillståndsprövning. Vågleddningen beskriver också vad du behöver ta reda på om den tänkta återvåtningens konsekvenser för motstående allmänna och enskilda intressen innan du kan genomföra ditt projekt.

Nedan följer en beskrivning av de olika kapitlens huvudsakliga innehåll.

Kapitel 2 Återvåtning ger dig en orienterande sammanfattning av hur torvmarker kan påverka växthusgasutslåpp och hur återvåtning kan utföras som en effektiv klimatåtgård.

I **kapitel 3 Regler och prövningar vid återvåtning** kan du läsa om vilka regler som gäller och vilka prövningar som kan bli aktuella samt vilka utredningar med mera som behöver finnas med i en ansökan om tillstånd till vattenverksamhet för ditt återvåtningsprojekt. Förutom tillståndsprocessen beskrivs åven alternativa sått att hantera vattenverksamhet (anmälan och undantagsregeln) översiktligt.

I **kapitel 4 Påverkan vid återvåtning** får du en översiktlig beskrivning av hur återvåtning kan påverka vattennivåer, flöden och vattenkvalitet samt vilka konsekvenser detta kan få för olika allmänna och enskilda intressen.

2. Återvätning

2.1. Så kan torvmarker påverka växthusgasutsläpp

Torvmarker skapas över lång tid då biomassa (växtdelar) inte bryts ned på grund av de syrefria förhållandena i den fuktiga marken. Detta organiska material består av stora mängder kol och torv som kan fortsätta att bildas om marken förblir blöt. I ett orört tillstånd klassificeras torvmarkerna som våtmarker, antingen mosse, kärr eller blandmyr. Våtmarker släpper också ifrån sig metan som är en kraftfull växthusgas. Även om man räknar med att våtmarken ger ett metanutsläpp binder en orörd våtmark mycket kol från atmosfären, vilket ger en nettominskning av växthusgasutsläpp.

Om torvmarken däremot dräneras syresätts det organiska materialet och börjar brytas ned. I Sverige dränerades torvmark i större omfattning under 1800-talet och fram till mitten av 1900-talet främst genom utdikning, bland annat för att öka produktionen på skogs- och jordbruksmark. När en torvmark dräneras på vatten övergår marken generellt från att binda in kol till att släppa ut koldioxid till atmosfären. Detta beror på att när vattennivån sänks, når syre fram till torven som bryts ned och bildar koldioxid. Om marken är näringsrik kan den även ge upphov till betydande utsläpp av lustgas.

2.2. Återvätning som klimatåtgärd

Med återvätning avses processen att ändra en dränerad jord till våt jord. Återvätning kan göras i olika syften, bland annat för att minska utsläppen från de dränerade torvmarkerna. Återvätning innebär att tidigare grävda diken, som dränerat marken från vatten, antingen fylls igen med jämna mellanrum genom så kallad pluggning, där mellanpartierna tillåts växa igen, eller genom att hela dikessystem läggs igen. Dikespluggar kan bestå av exempelvis torv och kapade trädstammar som täpper igen diket och därmed höjer grundvattennivån i marken.

För att återvätning ska kunna bli en effektiv klimatåtgärd behöver den göras på lämpliga marker, det vill säga väl-dränerad och helst näringsrik torvmark. Allra störst klimatnytta per hektar ger återställning av organogen jordbruksmark i södra Sverige som annars plöjs årligen. Åtgärden bör också utföras så att grundvattennivån hamnar strax under markytan. Detta kan bidra till minskade nettoutsläpp av växthusgaser på kort sikt. På längre sikt kan det återställa de grundförutsättningar som behövs för att marken ska kunna bli en kolsänka igen. Det återställda området bidrar dessutom till en större variation i landskapet och i många fall även andra värdefulla ekosystemtjänster.

3. Regler och provningar vid återvätning

Även om syftet med återvätning är gott kan genomförandet och den höjda grundvattennivån eller en ändrad ytvattenregim få olika negativa konsekvenser. Det kan handla om störningar när åtgärden genomförs, exempelvis körskador i artrika och känsliga biotoper. Det kan också handla om bestående effekter, såsom försämrad dränering av åkermark på fastigheter som ligger uppströms. Återvätning kan påverka både enskilda intressen, exempelvis genom nedsatt produktivitet i brukad skogsmark, eller allmänna intressen, exempelvis i form av vandringshinder för fisk.

När du planerar ditt återvättningsprojekt behöver du därför ta reda på hur de åtgärder du tänker utföra påverkar omgivningen och vilka konsekvenser de kan ge upphov till. För att du ska kunna bedöma konsekvenserna av din dikespluggning, och eventuella andra åtgärder i samband med återvätningen är det viktigt att du förstår hur avvattningen av landskapet fungerar på den aktuella platsen, dikets funktion och vilka som berörs. Detta kan du läsa om i kapitel 4 *Påverkan vid återvätning*. Där får du även reda på vilka kontakter du bör ta inför ett återvättningsprojekt för att du ska kunna genomföra projektet så smidigt som möjligt, t.ex. genom att anpassa åtgärderna för att minimera negativ påverkan. Underlaget som du tar fram har du sedan nytta av oavsett hur ditt projekt ska hanteras eller prövas i rättslig mening.

I det här kapitlet beskrivs vilka regler som gäller och vilka provningar som kan bli aktuella vid återvätning. Syftet med dessa regler och provningar är bland annat att hantera och begränsa den negativa påverkan som trots anpassningar kan uppstå till följd av återvätningen.

Du som verksamhetsutövare har stor möjlighet att påverka tidsåtgången för den rättsliga provningen av ditt återvättningsprojekt. Vid tillståndsprövning av återvätningen påverkar kvaliteten på underlagen bland annat genomförandet av samrådsprocessen och framtagandet av ansökan. Kom också ihåg att en tidig och nära dialog med berörda enskilda ger förutsättningar för en kostnadseffektiv tillståndsprövning!

3.1. Vid återvätning utförs vattenverksamhet enligt miljöbalken

Vad är vattenverksamhet?

Vattenverksamhet är ett begrepp i miljöbalken för allt arbete i vatten som påverkar vattnets möjlighet att rinna genom landskapet. Det kan handla om att gräva bort hinder för att underlätta vattnets framfart, och anlägga diken som avvattnar mark eller vallar som skyddar mot vatten för att göra marken lämplig för exempelvis jordbruk eller bebyggelse (markavvattning). Det kan också handla om att anlägga dammar eller lägga igen diken så att vattenflödet bromsas upp.

Om resultatet av en vattenverksamhet är en anläggning som ska finnas kvar kallas den i miljöbalken för en vattenanläggning. Diken och vattenkraftverk är exempel på vattenanläggningar. Ägaren till en vattenanläggning och den som eventuellt har fått rätt att använda någon annans vattenanläggning är skyldig att

underhålla anläggningen, så att förändringar i vattenförhållanden inte leder till skada för allmänna eller enskilda intressen. Om diken är samfälliga, det vill säga om de ingår i en markavvattningssamfällighet, är underhållsansvaret gemensamt för flera fastighetsägare. Dessa samfälligheter brukar kallas markavvattningsföretag eller dikningsföretag.

En vattenverksamhet som innebär att en vattenanläggning tas bort helt eller delvis kallas för en utrivning. Pluggning eller igenläggning av diken och rivning av dammar är exempel på utrivning. När en vattenanläggning rivs ut upphör skyldigheten att underhålla den, läs mer om detta i avsnitt 3.3 nedan.

De viktigaste reglerna om vattenverksamhet finns i 11 kap. miljöbalken.

Återvätning är vattenverksamhet

Återvätning som genomförs genom att diken pluggas eller läggs igen är alltså vattenverksamhet (utrivning av vattenanläggningar).

I vissa fall kan även andra vattenverksamhetsåtgärder behöva utföras för en optimal återvätning eller en win-win-lösning med andra intressen. Det kan till exempel handla om att anlägga ett nytt dike eller en invallning till skydd för kvarvarande jordbruksintresse, eller att återskapa ett meandrande (slingrande) vattendrag för gynnande av biologisk mångfald. Sådana åtgärder kan också innebära att nya vattenanläggningar skapas.

Att åtgärderna i ditt återvätningsprojekt utgör vattenverksamhet innebär att du sannolikt måste söka tillstånd hos mark- och miljödomstolen, mer om detta nedan.

De allmänna hänsynsreglerna gäller

Du som utför vattenverksamhet (verksamhetsutövare) ska alltid kunna visa att du följer hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken. Hänsynsreglerna handlar bland annat om kunskapskrav, försiktighetsåtgärder och val av plats.

3.2. Du måste ha rådighet över vattnet

Krav på rådighet vid återvätning

För att du ska få lägga igen eller plugga ett dike, och i samband med det eventuellt utföra andra vattenverksamhetsåtgärder, krävs att du har rådighet över vattnet där vattenverksamheten ska utföras. Det innebär att du ska ha rätt att förfoga över det dike som ska läggas igen eller pluggas samt de övriga vatten som kan komma att beröras av andra vattenverksamhetsåtgärder.

Rådighet finns automatiskt om du äger vattnet som berörs av den planerade återvätningen. En bestående rådighet kan också fås genom en i tiden obegränsad servitutsrätt eller tomträtt. Om upplåtelsen är tidsbegränsad måste även tillståndet till vattenverksamhet tidsbegränsas.

Rådighet över vattnet är en förutsättning för att en ansökan om tillstånd till vattenverksamhet ska kunna prövas. Kravet på rådighet gäller även vid en anmälan om vattenverksamhet till tillsynsmyndigheten (i första hand länsstyrelsen) och när vattenverksamhet utförs med stöd av undantaget från tillstånds- och anmälningsplikt, läs mer om dessa förfaranden nedan. Det är ditt ansvar som verksamhetsutövare att se till att du har den rådighet som krävs för

ditt återvätningsprojekt. För diken som är samfälliga är det endast deltagare i samfälligheten som kan ansöka om omprövning av förvaltningsfrågor till följd av ändrade förhållanden i samfälligheten. I avsnitt 3.7.2.3. kan du läsa vidare om hur du kan gå till väga om din återvätning berör diken som ingår i en markavvattningssamfällighet.

Återvätningsavtal

Exempel på avtal som ger vattenrättslig rådgighet är de återvätningsavtal som en markägare kan teckna med Skogsstyrelsen. Återvätningsavtal är en form av nyttjanderättsavtal där Skogsstyrelsen ser till att en dikespluggning blir utförd. Skogsstyrelsen är därmed verksamhetsutövare enligt miljöbalken och ansvarig för att dikespluggar med mera inte får negativa konsekvenser för allmänna eller enskilda intressen. Det innebär också ett ansvar för myndigheten att säkerställa dikespluggar med mera under hela avtalstiden och kan innebära justeringar av exempelvis pluggar om oönskade effekter uppstår.

I ett återvätningsavtal regleras bland annat hur återvätningen ska gå till, vad markägaren avstår ifrån och vilken ersättning som betalas ut. Avtalstiden bestäms i dagsläget till 50 år. För mer information kan du besöka Skogsstyrelsens webbplats.

3.3. Du måste oftast ha tillstånd för vattenverksamhet

Tillståndsplikt som utgångspunkt

Huvudregeln är att det krävs tillstånd av mark- och miljödomstolen för att få utföra vattenverksamhet, se 11 kap. 9 § miljöbalken. Vid prövningen av en ansökan om tillstånd till vattenverksamhet hanterar domstolen såväl allmänna som enskilda intressen samt frågor om ersättning för eventuella skador och intrång som vattenverksamheten orsakar. En fördel med att söka tillstånd för dig som verksamhetsutövare är att tillståndet får rättskraft, mer om detta nedan.

Tillstånd till återvätning genom utrivning av diken

Tillstånd till vattenverksamhet genom utrivning av en vattenanläggning i ytvatten (exempelvis ett dike) ska alltid lämnas, om inte skyldigheten att underhålla anläggningen ska övergå till någon annan fastighetsägare, se 11 kap. 19 och 20 §§ miljöbalken. När tillstånd till utrivning av en vattenanläggning lämnas upphör underhållsskyldigheten för vattenanläggningens ägare och andra som har rätt att använda anläggningen. Du kan ansöka om utrivning om du äger diket som ska pluggas eller läggas igen eller om du annars ansvarar för underhållet av diket, exempelvis om du är deltagare i en samfällighet där diket ingår.

Om din återvätning ska genomföras endast genom att diken rivs ut (pluggas eller läggs igen) och utrivningen inte utgör en del i en annan vattenverksamhet, räcker det alltså att du ansöker om tillstånd till utrivning. I din ansökan behöver du dock beskriva vilka skyddsåtgärder du tänker vidta och eventuellt lägga fram förslag på villkor om sådana åtgärder. Läs mer om ansökan om utrivning i avsnitt 3.7.2.1.

Tillstånd till återvätning om annan vattenverksamhet ska utföras

Som nämnts ovan kan det ibland vara nödvändigt att utföra även annan vattenverksamhet än utrivning av diken för att optimera återvätningen eller för att tillgodose fler intressen. Det kan till exempel handla om:

- Ändring eller skapande av naturliga strukturer i ett vattendrag för ökad biologisk mångfald, exempelvis meandring och öppen vattenspegel.
- Bortgrävning av oönskad vegetation för ökad biologisk mångfald.
- Nya diken eller invallningar, till exempel för att möjliggöra kvarvarande jordbruksproduktion eller för att skydda mot översvämningar.
- Olika dämmen för att reglera vattennivåer till nytta för kvarvarande intressen.

Om du i ditt återvättningsprojekt planerar åtgärder som innebär att annan vattenverksamhet förutom utrivning kommer att utföras, till exempel genom att de utrivna diken ersätts av nya diken eller invallningar (vattenanläggningar), är det i första hand den här andra, ”huvudsakliga”, vattenverksamheten som ska prövas. Utrivningen av diken prövas då som en del i ansökan om tillstånd till vattenverksamhet, läs mer i avsnitt 3.7.2.

Det kan ibland vara svårt att avgöra om det skapas en ny vattenanläggning eller inte. En avgörande faktor kan vara om det finns behov av framtida underhåll för att undvika skador. Ta upp frågan med länsstyrelsen om du känner dig osäker!

Tillståndets rättskraft

Ett tillstånd enligt miljöbalken gäller mot alla. Det innebär att tillståndet har så kallad rättskraft avseende de frågor som har prövats i domen eller beslutet. Om tillståndet avser en ny vattenanläggning, omfattar tillståndet en rätt att ha kvar anläggningen.

Rättskraften innebär också att den som har fått tillståndet i allmänhet kan känna sig säker på att ytterligare miljökrav inte kommer att ställas av myndigheterna. Förelägganden eller förbud av en tillsynsmyndighet får som huvudregel inte begränsa ett tillstånd som har rättskraft.

Tänk på att en anmälan om vattenverksamhet inte får rättskraft. Åtgärder som utförs med stöd av undantagsregeln i 11 kap. 12 § miljöbalken får inte heller någon rättskraftig legitimitet. Se vidare om dessa förfaranden nedan.

Andra sätt att hantera vattenverksamhet

Även om du alltid kan söka tillstånd för vattenverksamhet, kan vissa mindre omfattande vattenverksamheter i stället prövas genom en anmälan till i första hand länsstyrelsen, läs mer i avsnitt 3.4. Det finns också ett lagstadgat undantag från tillstånds- och anmälningsplikten för de fall där det är uppenbart att varken allmänna eller enskilda intressen skadas genom vattenverksamhetens inverkan på vattenförhållandena. Detta kan du läsa mer om i avsnitt 3.5.

Om någon av de åtgärder som behöver utföras i ditt återvättningsprojekt kräver tillstånd, eller om åtgärdernas sammanlagda miljöpåverkan innebär att vattenverksamheten behöver tillståndsprövas, bör alla åtgärder prövas av domstolen samtidigt.

3.4. Du kan anmäla vissa vattenverksamheter i stället för att söka tillstånd

Vilka vattenverksamheter kan anmälas?

För vissa typer av vattenverksamheter med en begränsad omfattning finns en möjlighet att anmäla vattenverksamheten till tillsynsmyndigheten (alltså länsstyrelsen, eller kommunen om länsstyrelsen har överlåtit tillsynen), i stället för att söka tillstånd hos mark- och miljödomstolen, se 11 kap. 9 a § miljöbalken. Vilka vattenverksamheter som kan anmälas listas i 19 § förordningen (1998:1388) om vattenverksamheter (FVV).

Listan över anmälningspliktiga vattenverksamheter är uttömmande, vilket innebär att endast de vattenverksamheter som tas upp där kan anmälas. Dessutom kan civilrättsliga frågor inte prövas i ett anmälningsärende, läs mer nedan.

Vilka krav gäller vid anmälan?

Anmälan ska innehålla de uppgifter, ritningar, kartor och tekniska beskrivningar som behövs för att verksamhetens art, omfattning, miljöeffekter och påverkan på närliggande fastigheter ska kunna bedömas, se 20 § FVV. Anmälan, som ofta ges in till tillsynsmyndigheten genom ett elektroniskt formulär, kan leda till att länsstyrelsen (eller kommunen) beslutar om förbud eller ställer krav på hur åtgärderna ska genomföras för att skador inte ska uppkomma.

Tillsynsmyndigheten gör också en bedömning av om det finns omständigheter i anmälningsärendet som gör att tillstånd måste sökas. Detta kan bli aktuellt om tillståndsprövning krävs på grund av vattenverksamhetens påverkan på miljön eller enskilda intressen. Civilrättsliga frågor, till exempel ersättning på grund av intrång eller skada, kan inte prövas i ett anmälningsärende. Den typen av frågor måste du som verksamhetsutövare och de som berörs av vattenverksamheten komma överens om utanför anmälningsförfarandet. Tänk i så fall på att överenskommelserna måste fastställas av mark- och miljödomstolen för att få rättskraft. Läs mer om detta nedan i avsnitt 3.7.2.4. Om du inte kommer överens med berörda parter krävs en tillståndsprövning i domstol.

En anmälningspliktig vattenverksamhet får påbörjas tidigast åtta veckor efter det att anmälan har gjorts, om inte tillsynsmyndigheten bestämmer något annat.

Anmälan vid återvätning

Utrivning (igenläggning eller pluggning) av markavvattningsdiken är inte möjligt att anmäla till tillsynsmyndigheten, eftersom det i uppräknningen av anmälningspliktiga vattenverksamheter i 19 § FVV endast tas upp ”utrivning av en vattenanläggning som tillkommit till följd av en [anmälningspliktig vattenverksamhet]” (punkt 11). Eftersom ett markavvattningsdike har tillkommit genom en tillståndspliktig vattenverksamhet (markavvattning), kan inte heller utrivning (pluggning eller igenläggning) av ett markavvattningsdike anmälas.

Andra typer av vattenverksamheter (av mindre omfattning) som du kan behöva utföra i samband med återvätning kan vara möjliga att anmäla. Detta gäller dock endast under förutsättning att prövningen av de åtgärder som ingår i projektet kan delas upp. Utgångspunkten är att det ska ske en samlad prövning av

verksamhetens totala miljöpåverkan. Det förutsätter även att du har kommit överens om eventuella civilrättsliga frågor med de som berörs av återvätningen. Tänk också på att åtgärder som anmäls saknar tillstånd och därför inte är "skyddade" från framtida tillsynsåtgärder (se avsnittet om tillståndets rättskraft ovan).

Om det i ditt återvätningsprojekt finns behov av andra anmälningar, tillstånd eller dispenser enligt miljöbalken, till exempel anmälan för samråd enligt 12 kap. 6 § miljöbalken, Natura 2000-tillstånd, strandskyddsdispens eller biotopskyddsdispens, kan länsstyrelsen pröva dessa samtidigt som anmälan om vattenverksamhet. I så fall behöver du uppmärksamma länsstyrelsen på att sådan anmälan, tillstånd eller dispens krävs och lämna in det underlag som behövs för den prövningen. Tillstånd med mera enligt andra regelverk, exempelvis dispens enligt terrängkörningslagen (1975:131) och tillstånd enligt kulturmiljölagen (1988:950), måste dock prövas separat.

3.5. I undantagsfall behöver du varken söka tillstånd eller anmäla vattenverksamhet

När gäller undantagsregeln?

Tillstånd eller anmälan om vattenverksamhet behövs inte, om det är uppenbart att varken allmänna eller enskilda intressen skadas genom vattenverksamhetens inverkan på vattenförhållandena, se 11 kap. 12 § miljöbalken. Det är verksamhetsutövaren som har bevisbördan för att dessa förutsättningar för undantag från tillståndsplikten (eller anmälningsplikten) är uppfyllda. Beviskravet för att undantagsregeln är tillämplig är mycket starkt. Det betyder att många vattenverksamheter kräver antingen tillstånd eller anmälan.

Tillsynsmyndigheten (länsstyrelsen eller kommunen) fattar inte några beslut om "godkännande" av en vattenverksamhet som ska utföras med stöd av undantagsregeln. Om en verksamhetsutövare meddelar tillsynsmyndigheten att en vattenverksamhet kommer att utföras utan tillstånd eller anmälan, kan verksamhetsutövaren föreläggas att söka tillstånd, upphöra med vattenverksamheten eller vidta nödvändiga skyddsåtgärder. Detta kan också bli aktuellt i en tillsynssituation efter det att vattenverksamheten har påbörjats.

Undantagsregeln vid återvätning

Även små åtgärder i vatten kan få stora konsekvenser som inte alltid är lätta att förutse. Att plugga eller lägga igen ett dike kan verka riskfritt när vattennivån är låg, men vid ett högt flöde kan det byggas upp ett högt vattentryck så att pluggen brister om nödvändiga skyddsåtgärder inte vidtas.

Som framgått ovan ska undantagsregeln tolkas restriktivt. För att undantaget ska gälla för din återvätning ska det stå klart att de planerade åtgärderna inte skadar några allmänna eller enskilda intressen. Du ska alltså inte behöva göra någon närmare utredning om risken för skada. Du behöver dock ha underlag som visar vilka vattenförhållanden som rådde före den utförda åtgärden, eftersom det kan behövas vid eventuell tillsyn.

Undantagsregeln kan till exempel vara tillämplig om de diken som du planerar att riva ut inte ingår i en samfällighet samt har en sådan placering i landskapet att

en påverkan på angränsande mark och andra motstående intressen kan uteslutas. Undantagsregeln kan däremot inte tillämpas om enskilda markägare som berörs av återvätningen, eller företrädare för allmänna intressen, har befogade invändningar mot den tänkta återvätningen.

Om du bedömer att det är uppenbart att varken allmänna eller enskilda intressen skadas av dina återvättningsåtgärder, kan du genomföra dessa på eget ansvar med stöd av undantagsregeln utan att informera tillsynsmyndigheten (länsstyrelsen eller kommunen). Tänk i så fall på att åtgärder som inte tillståndsprövas saknar skydd mot framtida tillsynsåtgärder (se avsnittet om tillståndets rättskraft ovan).

Tänk också på att åtgärderna kan kräva andra typer av anmälningar, tillstånd eller dispenser, till exempel anmälan för samråd enligt 12 kap. 6 § miljöbalken, Natura 2000-tillstånd, strandskyddsdispens, biotopskyddsdispens, dispens enligt terrängkörningslagen och tillstånd enligt kulturmiljölagen.

3.6. Vid tillståndsprövning krävs samråd och miljökonsekvensbeskrivning

Om du har bestämt dig för att ansöka om tillstånd till vattenverksamhet enligt 11 kap. miljöbalken för ditt återvättningsprojekt behöver du genomföra ett samråd och ta fram en miljökonsekvensbeskrivning (MKB). Se dock vad som gäller om din ansökan ska handläggas som ett stämningsmål i avsnitt 3.7.2.5. MKB:n inklusive en redogörelse för genomfört samråd ska sedan ges in till mark- och miljödomstolen tillsammans med övrigt underlag för tillståndsprövningen, se vidare nedan i avsnitt 3.7.

Genomför undersökningssamråd med länsstyrelsen och enskilda som berörs

Samrådsprocessen börjar med ett undersökningssamråd. Inför undersökningssamrådet ska du ta fram ett samrådsunderlag och lämna det till dem som ska delta vid samrådet. Samrådsunderlaget ska bland annat innehålla uppgifter om hur och på vilken plats återvätningen ska genomföras, förväntade miljöeffekter och vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga dessa. Du kan se underlaget som ett första utkast till ansökan som beskrivs i avsnitt 3.7. I kapitel 4 finns vägledning om hur du identifierar vilka frågeställningar som behöver finnas med i samrådsunderlaget för just din planerade återvätning.

Samråd ska ske med:

- länsstyrelsen
- tillsynsmyndigheten (om annan än länsstyrelsen)
- de enskilda som kan antas bli särskilt berörda

Vilka enskilda som kan antas bli särskilt berörda får bedömas i varje enskilt projekt. Vid återvättningsåtgärder gäller dock generellt att du ska samråda med fastighetsägare och ägare till olika typer av anläggningar samt andra rättighetshavare i påverkansområdet. I den här vägledningen avses med påverkansområdet det geografiska område som berörs av förhöjda vattennivåer och ändrade flöden. Om en markavvattningssamfällighet påverkas av den planerade återvätningen ska du också samråda med de som äger fastigheter i

samfälligheten. Ytterligare fastighetsägare uppströms det pluggade eller igenlagda diket kan också påverkas och därmed vara särskilt berörda. I avsnitt 4.3. finns vägledning om vilka enskilda som kan beröras och därför bör bjudas in till samrådet. Du kan också fråga länsstyrelsen.

Undersökningssamrådet avslutas med att länsstyrelsen beslutar om vilken grad av miljöpåverkan den planerade vattenverksamheten har. Detta har betydelse för den fortsatta tillståndprocessen och omfattningen av det skriftliga underlag som ska tas fram. I det här skedet får du som verksamhetsutövare även länsstyrelsens bedömning av om de tänkta åtgärderna berör skyddade områden eller arter och om tillståndsansökan behöver kompletteras med yrkanden om andra typer av tillstånd eller dispenser enligt miljöbalken, exempelvis Natura 2000-tillstånd, artskyddsdispens, strandskyddsdispens med mera.

Ta fram en miljökonsekvensbeskrivning

Om länsstyrelsen beslutar att den tänkta återvätningen inte kan antas medföra betydande miljöpåverkan ska du ta fram en liten miljökonsekvensbeskrivning, vilket innebär lättare krav både på den fortsatta processen och det skriftliga underlaget. En liten MKB ska innehålla de upplysningar som behövs för en bedömning av de väsentliga miljöeffekter som återvätningen kan förväntas ge. Innehållet beror på åtgärdernas miljöpåverkan och förutsättningarna på den avsedda platsen.

För att hitta en lämplig avgränsning av MKB:n kan du utgå från det som står i länsstyrelsens beslut om betydande miljöpåverkan. En liten MKB ska dessutom alltid innehålla en samrådsredogörelse där genomförandet av samrådet beskrivs och de synpunkter som har kommit in sammanställs.

Åtgärder som syftar till att återvåta mark innebär vanligen inte betydande miljöpåverkan men om du som verksamhetsutövare bedömer att de gör det, behövs inte något undersökningssamråd. Då ska du i stället genomföra ett så kallat avgränsningssamråd som syftar till att bestämma MKB:ns innehåll och omfattning. Förutom länsstyrelsen, eventuell annan tillsynsmyndighet och särskilt berörda enskilda, ska du i avgränsningssamrådet samråda med fler myndigheter, kommuner och berörd allmänhet.

Läs mer om samråd och miljökonsekvensbeskrivning på Naturvårdsverkets webbplats.

3.7. Ta fram en ansökan om tillstånd

Efter att du har genomfört samråd och tagit fram en miljökonsekvensbeskrivning, kan du utforma en ansökan om tillstånd till vattenverksamhet som du lämnar in till mark- och miljödomstolen.

3.7.1. Innehållet i en tillståndsansökan för återvätning

En ansökan om tillstånd ska vara skriftlig och ges in till mark- och miljödomstolen i det antal som domstolen bestämmer. Ansökan ska även ges in elektroniskt i textbehandlingsbar form. Ansökan ska följa de krav på innehåll som finns i 22 kap. 1-2 §§ miljöbalken.

En ansökan om tillstånd för ett återvätningsprojekt ska åtminstone innehålla de uppgifter som framgår av punktlistan nedan. Uppräkningen är inte uttömmande utan varje ansökan ska anpassas efter förhållandena i det enskilda fallet.

I din tillståndsansökan ska du ha med:

- sökande
- eventuellt ombud
- rådighet
- yrkanden (se mer om detta nedan)
- saken (kort beskrivning av vad ansökan handlar om)
- bakgrund till ansökan, översiktskarta
- befintliga anläggningar, eventuella tillstånd med mera
- en teknisk beskrivning av ansökta åtgärder och anläggningar med plan-, profil- och sektionsritningar samt uppgifter om förhållandena på platsen (exempelvis redovisning av hydrologiska, geologiska och geotekniska utredningar)
- en miljökonsekvensbeskrivning inklusive samrådsredogörelse
- förslag till skyddsåtgärder eller andra försiktighetsmått samt de övriga uppgifter som behövs för att bedöma hur de allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken följs
- eventuella förslag till villkor
- förslag till kontroll av vattenverksamheten
- en icke-teknisk sammanfattning av de uppgifter som anges i ovanstående punkter
- uppgift om det finns fastigheter som berörs av vattenverksamheten eller inte och i förekommande fall namn och adress på ägarna och berörda innehavare av särskild rätt till fastigheterna¹
- om skada eller intrång förväntas uppkomma, uppgifter om de ersättningsbelopp som du som sökande erbjuder de berörda som är ersättningsberättigade

Du kan läsa mer om tillståndsansökans innehåll på Sveriges Domstolars webbplats.

¹ En vattenverksamhet ska anses beröra en viss fastighet i följande fall:

- när ett yrkande framställs om skyldighet för fastighetens ägare att delta i verksamheten,
- när fastigheten eller dess vatten tas i anspråk för verksamheten eller för en anläggning i samband med verksamheten, eller
- när verksamheten kan medföra skador på mark eller vatten som tillhör fastigheten, på byggnader eller anläggningar som finns på fastigheten eller på fastighetens användningssätt.

3.7.2. En ansökan med flera yrkanden

I ansökan om tillstånd till vattenverksamhet ska du ange vad du vill att mark- och miljödomstolen ska besluta om, så kallade yrkanden. Din ansökan om återvätning prövas utifrån dessa yrkanden och det underlag till stöd för dessa som lämnas in till domstolen.

Du ska ha med yrkanden om vattenverksamhetens syfte och omfattning samt tekniska utformning i övrigt, det vill säga vilka åtgärder du vill utföra och hur de

ska utföras. Här kan du i mångt och mycket hänvisa till den tekniska beskrivningen.

Det kan även vara aktuellt för dig att yrka att domstolen ska ompröva villkor i ett tillstånd till markavvattning eller annan vattenverksamhet. Om du vill att det gällande tillståndet ska upphöra eller om exempelvis en dikessträcka ska utgå ur den befintliga vattenanläggningen och eventuell markavvattningssamfällighet, ska du ange vem som ska ansvara för underhållet av de delar av anläggningen som behålls.

Det är också lämpligt att, om det är aktuellt i ditt återvätningsprojekt, i samma ansökan ha med yrkanden om tillstånd och dispens i fråga om områdesskydd och artskydd samt om ändringar av exempelvis deltagarkrets och kostnadsfördelning i en markavvattningssamfällighet.

I avsnitten 3.7.2.1. till 3.7.2.4. nedan beskrivs exempel på vad du kan yrka i en ansökan om tillstånd till återvätning. Kom ihåg att det är förhållandena i det enskilda återvätningsprojektet som styr vilka tillstånd, omprövningar och övriga frågor som ska ingå i domstolens prövning.

3.7.2.1. Utrivning av diken

Utrivning av diken brukar vara den huvudsakliga åtgärden vid en återvätning. Om din återvätning endast ska genomföras genom att diken rivs ut, räcker det att du ansöker om tillstånd till utrivning. I din ansökan ska du redovisa vilka diken du inte längre ska ha någon skyldighet att underhålla och hur utrivningen ska genomföras.

Om din återvätning innebär att även andra vattenverksamheter än utrivning ska utföras ska din ansökan om tillstånd beskriva samtliga vattenverksamheter, där utrivning av diken utgör en av dessa.

Om det efter utrivningen ska finnas kvar vattenanläggningar som behöver underhållas, ska det framgå av din ansökan hur underhållet ska utföras och av vem. Detta gäller också om vattenverksamheten resulterar i nya vattenanläggningar. Om du inte anser att det uppkommer nya vattenanläggningar med underhållsbehov behöver du motivera varför i ansökan.

Om de diken som ska rivas ut är samfälliga krävs oftast också en omprövning av frågor som har med den gemensamma förvaltningen av diken att göra, läs mer i avsnitt 3.7.2.3. nedan.

3.7.2.2. Lagligförklaring av tillståndslösa diken

Innebär ditt återvätningsprojekt att diken som har tillkommit utan tillstånd innan miljöbalken trädde i kraft ska ändras, till exempel genom att endast vissa dikessträckor ska rivas ut? I så fall behöver din ansökan innehålla ett yrkande om lagligförklaring av de diken som ska vara kvar efter det att återvätningen har genomförts.

Genom att diken som saknar tillstånd lagligförklaras får de samma rättskraft som ett tillstånd enligt miljöbalken, läs mer i avsnittet om tillståndets rättskraft ovan.

3.7.2.3. Omprövning av förvaltningsfrågor om en markavvattningssamfällighet berörs

Om de diken som berörs av din planerade återvätning förvaltas gemensamt av en samfällighet, kan du i din ansökan om tillstånd behöva ha med ett yrkande om att mark- och miljödomstolen ska ompröva vissa förvaltningsfrågor till följd av ändrade förhållanden i samfälligheten. Det kan till exempel handla om att deltagarkretsen ska förändras och att fördelningen av kostnaderna för underhållet därför behöver uppdateras eller att kostnadsfördelningen av andra skäl inte längre är aktuell.

Du ska i så fall ha med underlag kring gällande tillstånd och befintliga vattenanläggningar samt uppgifter om deltagande fastigheter i samfälligheten. Du behöver redovisa skälen till att kostnadsfördelningslängden behöver ändras och även ha med förslag på hur kostnaderna för underhållet ska fördelas i framtiden. Hos länsstyrelsen eller Lantmäteriet med flera myndigheter kan det finnas fysiska handlingar om markavvattningssamfälligheter, och på myndigheternas webbplatser finns information om hur du hittar och kontaktar samfälligheterna. Om berörd samfällighet har en registrerad styrelse kan du börja med att kontakta styrelsen, men oftast behöver du ta en direkt kontakt med samtliga deltagande fastigheter. Läs mer om hur markavvattningssamfälligheter fungerar i avsnitt 4.3.2.

3.7.2.3.1. Överenskommelse om avveckling och andra ändringar i markavvattningssamfälligheten

En frivillig överenskommelse kan många gånger vara fördelaktig både för dig som ska utföra återvätningen och för de som berörs av planerade åtgärder. Att träffa en överenskommelse om ändringar i markavvattningssamfälligheten med övriga deltagare i samfälligheten kan göra att tillståndsprövningen blir smidigare och mer kostnadseffektiv.

Tänk på att en överenskommelse måste fastställas av mark- och miljödomstolen för att vara bindande för nya fastighetsägare som inträder i samfälligheten. Om du har kommit överens med de övriga deltagarna i samfälligheten om vilka förvaltningsfrågor som ska omprövas och vad som ska gälla efter att återvätningen har genomförts, bör du därför yrka att domstolen fastställer överenskommelsen. För detta krävs att domstolen anser att överenskommelsen är förenlig med de lagregler som gäller. Du bör därför beskriva vad som ligger till grund för överenskommelsen. Om överenskommelsen fastställs har den samma verkan som ett tillstånd, det vill säga den kommer att omfattas av domens rättskraft.

I överenskommelsen ska du redogöra för vilka ändringar som deltagarna har kommit överens om, till exempel att någon ska inträda i eller utträda ur samfälligheten, att en deltagares andelstal eller kostnadsfördelningslängden ska ändras eller att samfälligheten ska avvecklas. Det sistnämnda innebär att den gemensamma förvaltningen av diken ska upphöra. Underhållsansvaret för eventuella kvarstående diken (som alltså inte rivs ut) och andra vatten-

anläggningar ska i sådant fall övergå till fastighetsägarna. Om dessa diken saknar tillstånd kan det krävas att de lagligförklaras, se ovan i avsnitt 3.7.2.2.

Om det finns en överenskommelse om vissa ändringar i samfälligheten men deltagarna är oense när det gäller andra förvaltningsfrågor, kan du i din ansökan ha med ett yrkande om att domstolen ska ompröva de frågor som deltagarna inte har lyckats komma överens om.

3.7.2.4. Ersättning för skador på grund av vattenverksamhet

I tillståndsprövningen ingår också frågan om ersättning till de som berörs på ett sådant sätt av vattenverksamheten att de har rätt till ersättning.

Du som verksamhetsutövare kan i ansökan eller senare under handläggningen i mark- och miljödomstolen erbjuda de berörda ersättning för de eventuella skador och intrång på grund av återvätningen som kvarstår sedan skyddsåtgärder och andra försiktighetsåtgärder har utförts. Det kan handla om ersättning för intrång i rådheden över marken, försämrade markanvändning och andra typer av värdeförluster. I kapitel 4 kan du läsa vidare om vilka skador det kan handla om vid återvätningsåtgärder. I din ansökan bör du även ange den tid då anspråk för oförutsedda skador senast ska tas upp till prövning, ofta fem eller tio år.

Möjligheten för parterna att förlikas i ersättningsfrågor finns också under tiden som handläggningen i domstolen pågår. Som nämnts ovan kan en frivillig överenskommelse många gånger vara fördelaktig både för dig som verksamhetsutövare och för de som berörs av planerade åtgärder, och kan göra att tillståndsprövningen blir smidigare och mer kostnadseffektiv. Om du träffar överenskommelser med de berörda som har rätt till ersättning, bör du yrka att domstolen fastställer överenskommelserna. Du kan även yrka att eventuella överenskommelser om oförutsedda skador ska fastställas.

När ersättningsfrågorna har avgjorts av domstolen är motparternas krav till följd av vattenverksamheten i princip slutligt avgjorda. Detta innebär att motparterna får finna sig i att dina återvätningsåtgärder även har negativa effekter, förutsatt att åtgärderna utförs enligt tillståndet.

3.7.2.5. Ansökningsmål eller stämningsmål i mark- och miljödomstolen

En ansökan om tillstånd till vattenverksamhet ska som utgångspunkt handläggas som ett ansökningsmål i mark- och miljödomstolen. Du kan dock yrka att din ansökan ska handläggas som ett stämningsmål utan krav på MKB eller kungörelse av ansökan. Detta förenklade förfarande innebär att kostnaderna och tidsåtgången för prövningen kan hållas nere.

För att domstolen ska kunna handlägga en tillståndsansökan enligt reglerna för stämningsmål krävs bland annat att ansökan bara gäller en viss eller vissa berörda och att frågan i målet kan avgöras med bindande verkan endast mot dessa... Det är viktigt att tänka på att domens rättskraft i ett stämningsmål endast

gäller mellan parterna och alltså inte omfattar alla som kan vara berörda, till skillnad från i ansökningsmål där domen får rättskraft även mot tredje man.

3.8. Kostnader i samband med prövning av återvätning

Kostnaderna för prövning av tillstånd till vattenverksamhet i mark- och miljödomstol kan ibland överstiga kostnaderna för själva genomförandet av återvätningen. Det kan uppfattas som orimligt men motiveras av att även små åtgärder i vatten kan få stora konsekvenser som inte alltid är lätta att förutse. Kostnaderna för prövningen bör därför inte jämföras med kostnaderna för åtgärderna utan med kostnaderna för de skador som kan uppstå om något går fel.

Det finns stora fördelar med att få sina åtgärder grundligt utredda av en domstol. Åtgärderna blir säkerställda för framtiden och du som tillståndshavare riskerar inte några skadeståndskrav så länge tillståndsdomen följs, se avsnittet om tillståndets rättskraft ovan. Nedan följer en översikt av de kostnader som kan uppstå vid prövningen av din återvätning.

3.8.1. Prövningsavgifter

Bestämmelser om avgifter för prövning av vattenverksamhet finns i 3 kap. förordningen (1998:940) om avgifter för prövning och tillsyn enligt miljöbalken (FAPT). Avgiften kan i det enskilda fallet sättas ned eller efterskänkas (strykas) med hänsyn till prövningens omfattning eller omständigheterna i övrigt. Frågan om avgiftens skälighet ska prövas av domstolen i samband med att handläggningen av tillståndsfrågan avslutas.

Avgift för ansökan om tillstånd till vattenverksamhet

Grundavgiften för prövning av en ansökan om tillstånd till annan vattenverksamhet än bland annat markavvattning och utrivning bestäms utifrån kostnaderna för det projekt som ska genomföras, se tabell 1. För vissa vattenverksamheter kan det utöver grundavgiften tillkomma en tilläggsavgift. Någon tilläggsavgift bör inte bli aktuell vid prövning av återvätning och beskrivs därför inte närmare här.

Avgift för ansökan om tillstånd till utrivning

Avgiften för prövning av en ansökan om tillstånd till utrivning enligt 11 kap. 19 § miljöbalken är 1 500 kronor.

Avgift för anmälan om vattenverksamhet

Avgiften för tillsynsmyndighetens handläggning av en anmälan om vattenverksamhet är i dagsläget 1 660 kronor.

Avgift för andra prövningar

Tänk på att det kan tillkomma avgifter för andra typer av tillstånd eller dispenser som eventuellt krävs i ditt återvätningsprojekt, hör av dig till länsstyrelsen för mer information.

Ärendetyp	Avgift i kr
Grundavgift om kostnaden inte är större än 100 000 kronor	1 500 kr
Grundavgift om kostnaden är större än 100 000 men inte större än 500 000 kronor	5 000 kr
Grundavgift om kostnaden är större än 500 000 men inte större än 1 000 000 kronor	10 000 kr
Grundavgift om kostnaden är större än 1 000 000 men inte större än 5 000 000 kronor	15 000 kr
Grundavgift om kostnaden är större än 5 000 000 men inte större än 10 000 000 kronor	35 000 kr
Grundavgift om kostnaden är större än 10 000 000 men inte större än 50 000 000 kronor	70 000 kr

Tabell 1: Tabellen visar grundavgiften för mark- och miljödomstolens prövning av ansökan om tillstånd till vattenverksamhet (2024-06-01).

3.8.2. Rättegångskostnader

Huvudregeln i mål om vattenverksamhet är att sökanden ska svara för både sina egna och motparternas kostnader vid mark- och miljödomstolen, se 25 kap. 2 § miljöbalken. Samma sak gäller vid överklagande till Mark- och miljööverdomstolen när det är sökanden som har överklagat. Det som kan ersättas är kostnader för förberedelse och utförande av talan i målet, vilket inkluderar eventuella arvoden till ombud samt tekniska (exempelvis av domstolen förordnad markavvattningsakkunnig) och andra biträden (exempelvis juridiskt stöd). Kostnaderna ska vara skäligen, och det avgörs av domstolen.

I vissa fall kan det vara motiverat att avvika från huvudregeln att sökanden ska stå för alla kostnader. Då kan domstolen besluta att vardera parten ska svara för sina kostnader eller att den part som förlorar ska ersätta motpartens kostnader, se 25 kap. 5 § miljöbalken.

I mål som bara gäller omprövning på grund av ändrade förhållanden i samfälligheter i fråga om kretsen av deltagare eller kostnadsfördelningen, eller vid fastställelse av en överenskommelse om förvaltningsfrågor, ska varje part svara för sina kostnader. I mål som bara gäller omprövning på grund av ändrade

förhållanden i samfälligheter i fråga om kretsen av deltagare eller kostnadsfördelningen, eller vid fastställelse av en överenskommelse om förvaltningsfrågor, ska varje part svara för sina kostnader. Detta framgår av 25 kap. 4 § miljöbalken.

Läs vidare om påverkan vid återvätning

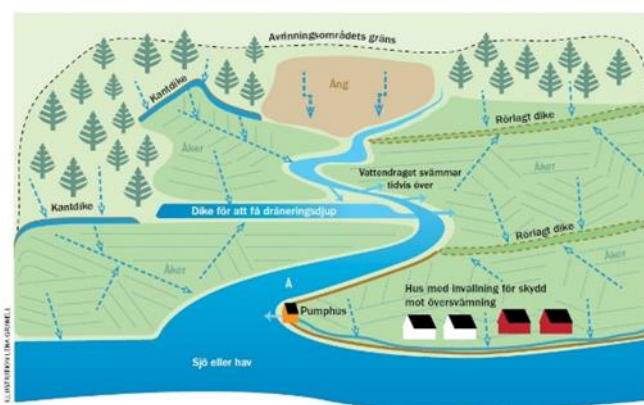
I nästa kapitel får du en översiktlig beskrivning av hur återvätning kan påverka vattennivåer, flöden och vattenkvalitet och vad du behöver ta reda på om möjliga konsekvenser för olika allmänna och enskilda intressen. Du kan behöva utreda detta vidare med stöd från andra källor för att kunna ta fram underlag för nödvändiga rättsliga prövningar. Kom ihåg att en tidig dialog med alla berörda utgör en förutsättning för att du ska kunna genomföra ditt återvättningsprojekt på ett så bra sätt som möjligt.

4. Påverkan vid återvätning

För att bedöma konsekvenserna av att lägga igen eller plugga diken är det viktigt att förstå dikets funktion och hur avvattningen av landskapet fungerar. Detta kapitel inleds därför med en beskrivning av hur dikessystemen är uppbyggda.

Många verksamheter och anläggningar är beroende av en omfattande infrastruktur av diken och andra vattenanläggningar i landskapet. Tillsammans utgör de ett dräneringssystem med både rörlagda och öppna diken. I Figur 2 visas exempel på dränering och vattenavledning av ett jordbrukslandskap.

På de enskilda fälten finns täckdikningssystem, parallella perforerade rörledningar som samlar upp överskottsvattnet och leder det vidare till täta stamledningar. Den del av dräneringssystemet som avvattnar ett enskilt fält kallas för detaljdränering. I detaljdräneringen ingår också öppna kantdiken som avleder vatten från uppströms liggande mark. Perforerade rörledningar används även för att dränera bort vatten från bebyggelse och infrastruktur. För att dräneringen på fältet inte ska slamma igen är det viktigt att vattennivån i diket där röret mynnar inte stiger över rörmynningen mer än under begränsade perioder. Dräneringen av det enskilda fältet är beroende av att vattnet kan ledas vidare till nedströms liggande vattendrag, sjöar eller havet. Denna del av dräneringssystemet kallas huvudavvattning och består av öppna eller rörlagda diken, men också fördjupade, breddade eller uträtade vattendrag. I vissa fall har man även byggt invallningar och pumpanläggningar som håller undan vatten och sänker vattennivån.

Figur 2. Bild över dränering i jordbrukslandskapet. Vatten från skog och fält leds via kantdiken, täckdiken och öppna diken till nedströmsliggande vattendrag, sjöar eller havet. Vatten från lågt liggande invallade områden pumpas vidare. De fiskbensmönstrade, ljusa strecken på åkrarna är täckdiken som finns under marken. (Illustration av Lena Granell, Colloco Grafisk Form från LRF:s handbok 2014 rev 2019 "Äga och förvalta diken och andra vattenanläggningar i jordbrukslandskapet")

Ibland behöver diket fortsätta in på nästa fastighet för att vattnet ska kunna rinna vidare. För att detta ska fungera behöver fastighetsägarna samarbeta.

Lagstiftning som reglerar sådant samarbete har funnits sedan 1879. Samarbetet organiseras i samfälligheter, där de som har nytta av dikessystemet är deltagare.

När lagstiftningen kom till var huvudmotivet att avvattna jordbruksmark, men även avvattning av vägar, skogsmark och bebyggelse kan hanteras av en samfällighet.

Samfälligheten bildas genom ett beslut av en myndighet eller en domstol. Även fastighetsägare som inte är intresserade kan tvingas att delta. Beslutet ger samfälligheten rättighet att anlägga och underhålla diket med den utformning som beskrivs i beslutet. Före 1986 fanns det inget krav på att söka tillstånd för att dika. Om alla var överens kunde man därför genomföra en dikning som berörde flera fastigheter utan att bilda en samfällighet. Det är även vanligt att det finns diken som ansluter till en samfälld anläggning men tillhör den enskilda fastigheten eftersom de inte är till nytta för någon annan.

Före det fanns något krav på tillstånd hade samfälligheten även möjlighet att göra diket djupare och bredare, förutsatt att ingen av deltagarna hade några invändningar. När du bedömer vilken påverkan som pluggningen får kan du därför inte utgå från de dimensioner som anges i tillstånd som getts före 1986 utan måste utgå ifrån de dimensioner som diket har idag.

4.1. Återvätning kan påverka vattennivåer, flöden och vattenkvalitet

I nedanstående avsnitt kan du läsa om vilken påverkan på vattennivåer, flöden och vattenkvalitet en återvätning kan medföra.

4.1.1. Vattennivån kan påverkas utanför området som ska återvätas

Genom att plugga igen diken nedströms den mark som ska återvätas så stiger vattennivån uppströms. Så småningom hittar vattnet ett nytt utlopp. Vattennivån fortsätter att stiga tills flödet ut från våtmarken är lika stort som inflödet. Ju större inflöde desto högre blir vattennivån uppströms. Efter ett tag kommer all mark som ligger uppströms utloppet att ha minst lika hög vattennivå som vid det nya utloppet.

Nederbörd som faller inom området uppströms leds ner till utloppet genom marken, i diken, rörledningar och bäckar. För att vattnet ska kunna rinna till utloppet måste vattenytan luta. För grundvatten som rinner under mark beror lutningen på flödet och markens genomsläpplighet. För vatten som rinner i ett dike eller en bäck beror flödet på lutningen, dikets eller bäckens geometri och bottenmaterial. Ju flackare området är desto längre bort sträcker sig påverkan. Påverkansområdet är som störst när tillrinningen är hög eftersom högre vattenhastigheter ger större friktionsförluster.

För att bedöma påverkan från den planerade återvätningen behöver du ta reda på hur avvattningssystemet ser ut och hur långt upp i systemet som pluggningen påverkar vattennivån vid olika flöden. Eftersom varken pluggarna eller de omgivande markerna är helt täta kan en åtgärd även i vissa fall orsaka förhöjda vattennivåer en bit nedströms.

Det område som kommer att påverkas av grundvattenhöjning är en del av det vi i den här vägledningen kallar för återvätningens påverkansområde.

4.1.2. Flödet nedströms kan påverkas

Dikad mark avvattnas snabbare på våren. Under sommaren kan en väl-dränerad mark dämpa effekten av kraftiga regn eftersom det finns en stor porvolym mellan grundvattenytan och markytan, som kan magasinera vatten. En kraftig åskskur kan lagras i marken och tas upp av växterna medan samma skur på en våtmark ger en direkt påverkan på flödet. För att en våtmark ska kunna dämpa höga flöden behöver den ha en tillräcklig yta, det behöver finnas en tillräcklig nivåskillnad mellan högsta och lägsta vattennivå, och vattennivån behöver också vara låg när de höga flödena kommer. Hos SMHI kan du hitta uppgifter om nederbörd och flöden.

En våtmark bidrar till att upprätthålla flödet i vattendragen i början av en torrperiod. Vid en långvarig torka påverkas avrinningen bland annat av avdunstningens storlek. Avdunstningen är ofta lägre från våtmarker än från andra marktyper, men vid långvarig torka så kan tillgången på vatten göra att avdunstningen bli högre än på dränerad mark vilket i så fall minskar flödet nedströms. En plugg eller annan fördämning i ett dike med hög vattennivå som plötsligt brister ger ett kortvarigt men kraftigt flöde som kan orsaka skador nedströms.

4.1.3. Risk för försämrad vattenkvalitet

Förhöjda vattennivåer i näringsrik mark leder till att utlakningen av växtnäring ökar. Förrådet av fosfor i en normalgödslad åkermark är flerfaldigt större än den årliga gödselgivan. Det innebär att det kan bli ett förhöjt utläckage av fosfor under flera år från en sådan mark.

När återvätningsåtgärden genomförs finns det risk att vattnet nedströms blir grumligt om man inte vidtar tillräckliga säkerhetsåtgärder. Även om påverkan är kortvarig kan det ha negativa effekter på organismer i vattnet, särskilt om det sker vid en olämplig tidpunkt. Det kan även påverka vattenuttag nedströms.

4.2. Ta reda på konsekvenserna inom påverkansområdet för återvätningen

Konsekvenserna av förhöjda vattennivåer, ändrade flöden och förändrad vattenkvalitet skiljer sig åt beroende på vad marken ska användas till samt vilka verksamheter och anläggningar som finns inom påverkansområdet.

4.2.1. Hur påverkas jordbruk?

Växternas rötter finns i utrymmet mellan grundvattenytan och markytan, där markens porsystem innehåller både vatten, växtnäring och syre. När det regnar kraftigt fylls även de större porerna med vatten och rötterna får tillfälligt brist på

syre. För att undvika att växtrötterna skadas av syrebrist är det viktigt att grundvattenytan inte står nära markytan mer än ett par, tre dagar.

Eftersom växterna får tillgång till ett större markvattenmagasin på väl-dränerad mark klarar de även perioder med torka bättre där. Marken behöver också vara dränerad för att ge bärighet för jordbrukets maskiner och minska risken för skadlig markpackning.

I Sverige finns sedan gammalt riktmärket att åkermark ska vara dränerad ner till 1,2 meters djup. Vad som är lämpligt dräneringsdjup beror också bland annat på jordart och vilka grödor som ska odlas. Dräneringsbehovet varierar över året och diken dimensioneras för att upprätthålla ett godtagbart dräneringsdjup under vegetationsperioden samt i samband med sådd och skörd.

Om medelvattennivån i marken ökar med 10 cm under odlingssäsongen leder det till att avkastningen minskar med i storleksordningen 10%. Höga grundvattennivåer kan leda till att grödan dör. Höga vattennivåer kan också orsaka skador på markens struktur genom packning och igenslamning, som kan påverka markens bördighet många år framöver.

Om du vill veta mer om hur jordbruket påverkas av återvätning och andra miljöåtgärder så kan du läsa rapporten kapitel 2 och 4 i rapporten *Miljöåtgärder i jordbruksvatten* (Rapport 2019:23) som finns att hämta på Jordbruksverkets hemsida.

4.2.2. Hur påverkas skogsbruk?

Diken på torvmark ökar ofta skogsbeståndens produktion då trädens rötter får bättre förutsättningar att växa och ta upp näring och syre. Hur mycket produktionen ökar beror bland annat på hydrologi och torvens näringshalt. På torvmarker där dikningen givit god produktionsnytta har produktionsökningen varierat mellan 1 och 3 kubikmeter stamved per år och hektar (Skogsstyrelsen rapport 2021:7).

I många fall gav dikningen inte någon produktionsökning. För att bibehålla produktionen behöver diken i många fall rensas en till två gånger per omloppstid. Många granbestånd på dikad torvmark blir dock torkstressade under riktigt torra somrar, som t ex år 2018. Både ovanligt torra förhållanden och höga vattenstånd kan öka risk för skador från granbarkborreangrepp.

Vid återvätning sänks trädillväxten ofta men inte alltid. Det återvätade området sköter du exempelvis med plockhuggning eller avsätter till fri utveckling. Det blir normalt inte möjligt att köra med tunga maskiner på marken längre utom vid god tjäle eller vid en längre tids torka.

4.2.3. Hur påverkas bebyggelse och infrastruktur?

Byggnader dräneras för att skydda konstruktionen, och för att leda bort dagvatten. Höjda vattennivåer kan leda till att vatten tränger in i konstruktionen och ger fuktskador såsom mikrobiell tillväxt, frostsprängning eller fuktfläckar. Det kan i sin tur leda till en försämrad inomhusmiljö.

Väggkroppar för väg och järnväg dräneras för att kunna bära trafiklasten och minska risken för tjälskador. Förhöjda vattennivåer kan leda till gropar, spårbildning och skador på beläggningen som gör att behovet av underhåll ökar. I värsta fall kan vägen brista.

4.2.4. Hur påverkas diken och andra anläggningar för dränering av mark?

Diken behöver underhållas för att bibehålla sin funktion. En återvättningsåtgärd kan leda till ökade kostnader för underhåll, exempelvis genom att bärigheten försämras så att det blir svårare att komma intill diket.

4.2.5. Andra intressen som kan påverkas

Vattentäkter

Vattentäkter kan påverkas genom ändrade vattennivåer som ger ökad halt fast och löst organiskt material i vattnet. Ändrade vattennivåer kan påverka vattentäkter oavsett om vattnet tas från ytvatten eller grundvatten. Hur allvarlig påverkan blir i det enskilda fallet beror på vattenuttagets storlek i förhållande till vattentillgången och vad vattnet används till. Det kan vara dricksvatten till människor och djur, vatten för bevattning eller något annat användningsområde.

Fisk

Fisk kan påverkas av ändrade vattennivåer, flöden eller försämrade vattenkvalitet. En pluggning i dike med stora vattenflöden eller mindre sjöar uppströms kan också utgöra ett vandringshinder.

Naturmiljön

Naturmiljön påverkas i huvudsak positivt av en återvätning, men kan även påverka vissa arter och miljöer negativt. Diket i sig kan utgöra en nyckelbiotop eller vara en del i en viktig blågrön infrastruktur för vissa djurarter. Det kan finnas höga naturvärden i äldre träd som inte gynnas av en återvätning. En återvätning kan också påverka naturmiljön negativt om vattenmiljön försämras genom utläckage av växtnäringsämnen, särskilt vid återvätning av näringsrik jordbruksmark. Naturbetesmark kan ha ett högre värde för den biologiska mångfalden än en våtmark, särskilt om våtmarken har ett annat syfte än biologisk mångfald.

Kulturmiljön

Kulturmiljön kan påverkas vid en återvätning, exempelvis genom förlust av åker- och betesmarker med mycket lång hävd och spår av gamla bruksmetoder, förekomst av hölador eller andra historiska artefakter. Återvätningen kan även få negativa konsekvenser för kulturvärden kopplade till det moderna odlingslandskapet. För att identifiera kulturmiljövärden som kan påverkas av din planerade återvätning kan du ta hjälp av historiska kartor och flygfoton samt kulturmiljöregistret på exempelvis Fornsök.

4.3. Ta reda på vilka som berörs av återvätningen

När du har identifierat vilken mark och vilka verksamheter och anläggningar som kan komma att påverkas av din åtgärd behöver du ta reda på vilka som äger och brukar dessa och därmed berörs. Byggnader och anläggningar ägs oftast av ägaren till marken där de ligger, men kan även tillhöra annan fastighetsägare, eller ägas av en enskild person, ett företag, kommunen eller staten. Mark och anläggningar kan ägas gemensamt av flera fastighetsägare eller personer i en samfällighet.

Det är även bra och ibland nödvändigt att du vet vilka som brukar mark och anläggningar.

Nedan beskrivs olika former av ägande och brukande.

4.3.1. Fastighetsägare

Fastighetsägare berörs om de äger mark och anläggningar inom påverkansområdet. Systemtäckdikning och enskilda diken för huvudavvattning räknas som tillbehör till fastigheten, om inget annat har överenskommits. Då är det fastighetsägarens ansvar att se till att de fungerar och underhålls. På Lantmäteriets kartor kan du se fastighetsgränser och marknivåer.

I vissa fall kan diken eller ledningar ha lagts på en annan fastighet än den som hade behov av dem. Det händer också att en fastighetsägare har rättigheter på annans mark genom servitut eller annat avtal.

En fastighet kan ha flera ägare. Överenskommelser som rör fastigheter kräver som regel samtycke från samtliga delägare. Ägarna till en enskild fastighet kan både beröras direkt genom att deras mark påverkas och indirekt genom deltagande i en samfällighet för ett dike eller en väg, se nedan.

4.3.2. Samfälligheter för diken och andra vattenanläggningar

I en samfällighet har deltagarna ett gemensamt ansvar för att underhåll sker så att det inte uppstår skador på deltagarnas fastigheter eller för någon annan som är beroende av anläggningens funktion. Beslut i samfälligheten fattas antingen genom majoritetsbeslut på ett möte med deltagarna eller av en styrelse som deltagarna väljer. Fördelningen av befogenheter mellan styrelsen och deltagarmötet varierar beroende på vilka regler som gällde när samfälligheten bildades. Du kan läsa mer om förvaltningen av samfälligheter på Jordbruksverkets hemsida och jordbruksinformation 2020-5 "*Förvaltning av vattenanläggningar – ibland genom en förordnad syssloman*". Hos länsstyrelsen kan det finnas handlingar om markavvattningssamfälligheter.

Samfällighetens befogenheter är begränsade till frågor som rör underhåll. Beslut och överenskommelser om att riva ut hela eller en del av anläggningen eller göra andra förändringar kan därför inte fattas av styrelsen eller genom ett majoritetsbeslut. Däremot kan styrelsen vara en bra kanal för information och

deltagarmöten ett lämpligt forum för samråd. Om samtliga deltagare är överens kan de utse styrelsen att företräda samfälligheten i olika frågor.

Om pluggningen inte görs i ett dike som tillhör samfälligheten utan åtgärden bara påverkar underhållet, kan samfälligheten fatta beslut om överenskommelser.

Om förhöjda vattennivåer leder till minskad produktion eller skador på jordbruksmark, skogsmark, vägar och andra anläggningar berörs även ägare och brukare av dessa. En enskild fastighetsägare kan alltså både vara direkt berörd genom att hens mark påverkas och indirekt berörd genom deltagande i en samfällighet för ett dike eller en väg.

4.3.3. Stat och kommun

Staten kan beröras i egenskap av väghållare och fastighetsägare eller ägare av annan infrastruktur. De kan också vara deltagare i en markavvattningssamfällighet. Kommunen berörs på samma sätt, men kan dessutom vara VA-huvudman.

4.3.4. Arrendatorer

En arrendator är en jordbrukare som brukar någon annans mark enligt ett arrendeavtal. Det finns särskild lagstiftning som reglerar arrenden. Som huvudregel är det arrendatorn som ska vårda och underhålla arrendestället. Det innebär att arrendatorn är ansvarig för löpande underhåll, exempelvis rensning av diken, täckdikesögon och brunnar. Jordägaren är ansvarig för att ersätta hela eller väsentliga delar av anläggningar när de är uttjänta.

Även om det är fastighetsägaren som äger marken är det ofta arrendatorn som har störst kunskap om hur jordbruket på fastigheten skulle påverkas av en återvätning.

4.3.5. Övriga som kan beröras

Utöver de aktörer som nämnts ovan kan det även finnas andra som du behöver kontakta. Det kan handla om ägare till byggnader eller anläggningar som inte hör till någon fastighet. Det kan också finnas andra samfälligheter, till exempel vägsamfälligheter eller samfälligheter för dricksvattenförsörjning. Det kan finnas lokala fiskevårdsområdesföreningar eller andra fisk förvaltar fiske och vatten. Ibland kan det finnas skäl att kontakta till exempel den lokal naturskyddsföreningen eller företrädare för det rörliga friluftslivet.

4.4. Sammanfattning

Som framgår av avsnitten ovan är det en hel del som du behöver ta reda på för att kunna bedöma vilka konsekvenser din planerade återvätning får och vilka som berörs av den. Mycket av det du behöver veta finns tillgängligt via webbplatser och i arkiv. Du kan även behöva genomföra egna undersökningar, exempelvis provta marken med en jordsond för att ta reda på hur marken ser ut.

Du bör även fråga grannar och andra som kan bli berörda. Fastighetsägare kan bidra med kunskap om egna fastigheter och bör också kunna ge upplysningar om samfälligheter, arrendatorer och andra som kan bli berörda. En tidig dialog med grannarna är även viktigt för att förankra projektet och identifiera motstående intressen. De kan därför vara värdefulla kontakter vid planering och samråd.

Om det visar sig att de negativa konsekvenserna av den planerade återvätningen blir större än du har tänkt kan du behöva ändra utförandet av din åtgärd så att konsekvenserna blir mindre. Ett annat alternativ kan vara att utforma skyddsåtgärder som begränsar den negativa påverkan. Det kan exempelvis handla om att anlägga en vall eller ett dike som minskar storleken på det område som återväts. Inför samråd och i ansökan behöver du ta reda på vilka som berörs av åtgärden. Som utgångspunkt berörs alla som äger fastigheter eller anläggningar inom påverkansområdet. Om pluggningen ska genomföras i ett samfällt dike eller innebär att en samfällid vattenanläggnings utformning eller förvaltning behöver ändras så berörs alla deltagare i samfälligheten.

Om du själv äger fastigheten som ska återvätas och diket som ska pluggas ingår i en samfällighet så är du troligtvis själv deltagare i den. Om samfälligheten är aktiv vet du kanske vilka som sitter i styrelsen och har tillgång till handlingar. Annars kan du vända dig till länsstyrelsen som ofta har handlingar i sitt arkiv,

När du utreder konsekvenserna kan du även upptäcka möjligheter att utvidga ditt projekt, kanske i samverkan med din granne. Utförandet av återvättningsåtgärden kan behöva ändras flera gånger under projektet allteftersom kunskapen om förutsättningarna ökar.

I underlag för samråd och ansökan om tillstånd ska du beskriva vilka negativa konsekvenser din åtgärd kan få och vilka åtgärder du ska genomföra för att begränsa skador. Om skador inte kan undvikas ska du föreslå ersättning eller kompensationsåtgärder så att den som berörs inte hamnar i ett sämre läge än före åtgärden.